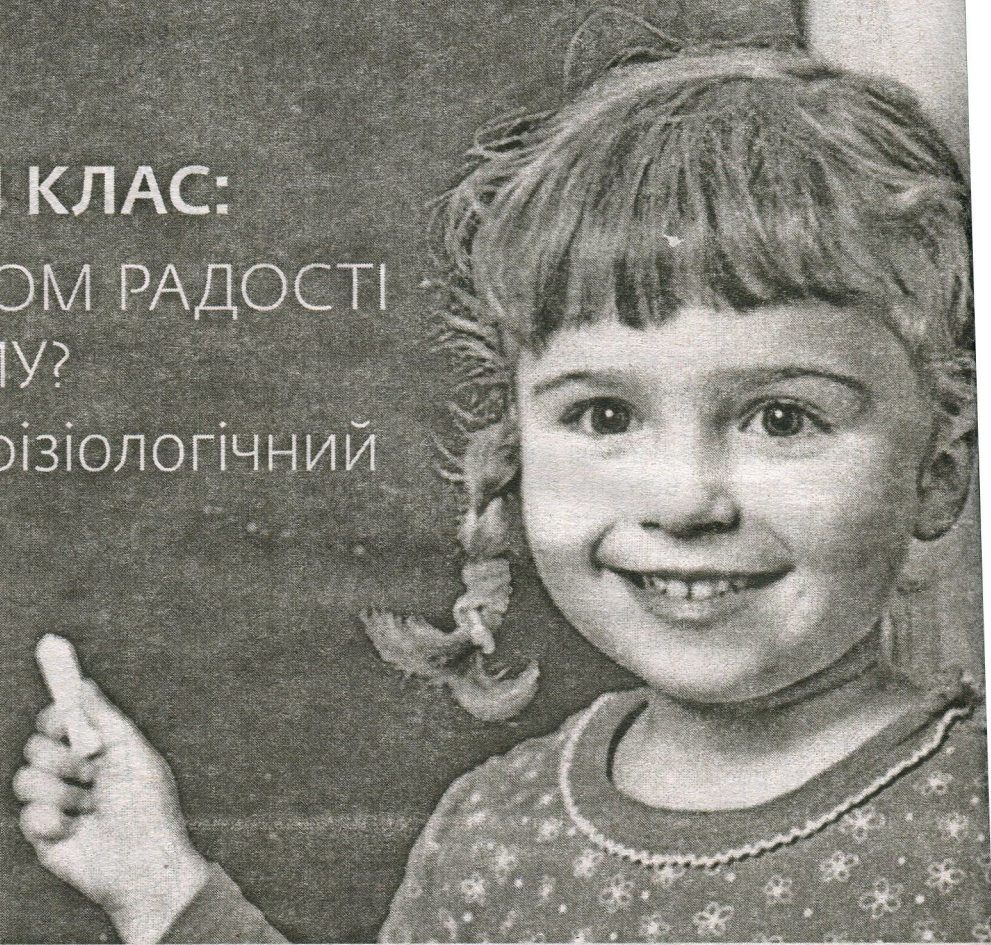

ПЕРШИЙ КЛАС:

СИНДРОМ РАДОСТІ ЧИ СУМУ?

(Психофізіологічний
погляд)

Олександр КОЧЕРГА, заступник директора Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету ім. Бориса Грінченка, кандидат психологічних наук, доцент

Вище мистецтво вчителя —
викликати радість пізнання
і творчого самовираження.
Альберт Ейнштейн

Вступ до першого класу є знаковою подією для кожної дитини. Саме з цього моменту дитина починає планомірно довгий шлях пізнання власних сил, можливостей, реальних суспільних вимог, втілення їх у діяльність та вибудовує власні перспективи. Самостійно торувати цей шлях 6—7-річному першокласнику не завжди під силу, тому важливу роль у цьому відіграють батьки та вчителі.

Отже, **взаємодія** бажань, можливостей та зусиль першокласника, батьків та вчителів створюють потужний механізм успіху шкільного життя. Але він якісно не почне працювати без розуміння процесів розвитку та енергетики любові (до речі, це не лише високі слова, а й конкретні кроки до активної дії).

Це підтверджує **емпіричний досвід**, свідчення та досягнення багатьох успішних людей, які змогли подолати «синдром шкільної системи» (жорстокість, байдужість). Ось одне з тисяч свідчень очевидців виникнення шкільного синдрому.

«Я ніжність серця розумію... ніжність серця тих дітей, яких неодмінно, мабуть, і ви запам'ятали ще з дитинства: раптом із розлученої родини або із сімейства вони потрапляють до школи. Донині хлопчик жив лише вдома й нічого, окрім своєї домівки, не знав, і раптом — сто товаришів, чужі обличчя, гомін, усе зовсім інше, ніж на батьківщині, — Боже, яка ж це мука! Удома йому, може, було холодно й голодно, але проте його там любили, а хоч і не любили, то все-таки там було вдома, він був один у себе, а тут — жодного ласкавого слова від дорослих, лише суворі порядки від вчителів і такі хитромудрі науки, такі довгі коридори й такі жорстокі шибеники, кривдники й кепкуни, безжалісні його товариші: «ніби в них серця немає, ніби в них не було батька й матері!». Його вчили дотепер, що брехати та ображати і жахливо, і ганебно, а ось тут усі брешуть, обманюють, кривдять та й ще сміються над його жахом. Одного разу вони не злюбили його за те, що він побивався за «своїм гніздом», «клас плямував». Вони били його нещадно всім класом, увесь час, і навіть без злоби, а заради розваги. Я зауважу про себе, що таких нещасних дітей я часто зустрічав у дитинстві в різних школах, і які ж злочини відбуваються іноді в наших виховних закладах, саме злочини! Якби хлопчик пожалівся, то його б забили ледве не до смерті (та й до смерті заб'ють), бо школярі б'ють жорстоко й без обережності. Вони задражнять його наклепником на всі роки, говорити з ним не захочуть, а зроблять з нього зневаженого, — що це за безсердечність така, така безжальна байдужість при цьому в керівництві! Я не пам'ятаю з мого дитинства жодного педагога: лише чиновники, що одержують платню. А між тим саме ось такі діти, які, вступаючи до школи, сумують за родиною і за батьківським гніздом, — ось саме з таких і виходять потім найчастіше за все люди чудові, із здібностями й талантами. А ті, хто, узяті із сім'ї, швидко пристосовуються до будь-якого нового порядку, миттєво до всього звикають, які ніколи ні про що не сумують і навіть відразу стають ватажками інших, — ці зазвичай виходять лише бездарями або просто недобрими людьми, інтриганамі вже з 8-річного віку. Звичайно, я суджу загально, але все-таки, на мою думку, та дитина погана, яка, вступаючи до школи, не тужить у серці за родиною, хіба що сім'ї в неї не було чи була занадто погана».

(Ф. Достоєвський «Щоденник письменника»)

Здається, що автор розповідає про сучасну школу. Цьому спогаду вже понад 150 років та його автор відомий російський письменник Федір Достоєвський («Щоденник письменника». Ч. 2), між тим сюжет лишається актуальним. У сучасних умовах у початковій школі змінилось небагато (шалена повага до тих, хто: феноменально відтворює, покірливий, прискіпливий виконавець, має дозовану ініціативність). Головне, щоб учень був, як усі нормальні діти.

Учень першого класу (і початкової школи загалом) не так часто отримує насолоду від свого перебування в стінах школи. Позитивний досвід шкільного життя поки, на жаль, більше виняток, ніж правило для багатьох учнів початкової школи. Достатньо поглянути на постійні епізодичні та системні порушення регламенту роботи сучасних першокласників (великі домашні завдання, безпідставні вимоги до кількісних показників із читання та письма, н'яті уроки, щоденники, у яких рясніють сотні записів, невмотивовані покарання, грубість у спілкуванні, формалізм...).

За таких умов першокласник отримує «навчальний шок», а навчальне задоволення

перетворюється в незрозумілий обов'язок перед дорослими та абстрактним суспільством і обіцянками, що все це їм колись стане в пригоді в подальшому житті. Усе це не надихає учня до філософії творення, відкриттів, прояву власної творчості, а, навпаки, гальмує розкриття задатків та їх реалізацію в конкретні здібності.

Чи може цим тенденціям щось протиставити сучасна початкова освіта? Безсумнівно, так! Причому це не потребує ніяких значних фінансових вкладень. Достатньо почати з **мотиваційних установок учителя початкових класів**, де основною має стати любов до учня. Але, крім цього, це й свідоме розуміння психофізіологічних особливостей дитини; врахування її індивідуальності; усвідомлення різного темпу розвитку її механізмів; сприймання її творчого начала; прийняття її особистості (вплив на процеси соціалізації).

Тому поговоримо більш детально про особливості сучасного першокласника та його психофізіологічні можливості напередодні вступу до школи.

Психологічна підтримка першокласника

Початок навчання в початковій школі — це один із найважливіших етапів у становленні кожної людини. Від успішного «старту» учня залежить загальний настрій та бажання вчитись і активно взаємодіяти з учителем та однокласниками. Існують й інші **чинники впливу** на навчальну успішність дитини:

- загальний фізичний стан;
- пізнавальна активність;
- комунікаційні наміри;
- відчуття захищеності;
- підтримка з боку батьків;
- позитивний емоційно-почуттєвий фон;
- відчуття успіху та можливості подолання...

Усе це й визначає важливість першого року навчання в житті кожної дитини. **Унікальність першого року** навчання вже закладено у сакральному змісті слова перший (який стоїть на початку). Саме в цей час все для дитини відбувається вперше і потребує від неї найбільшої зосередженості, затрати фізичних та психічних сил. Це період, коли діти очікують на чіткі пояснення (і навіть на багаторазові повторення). Саме тому першокласнику важливо та необхідно відчувати підтримку в його діяльності з боку вчителя та батьків (першокласники від них очікують терпіння і віри у їх можливості). Першокласники не є однаковими у вимогах до їх діяльності, вони досить різні в силу обставин (тому процес розвитку у всіх різний і досить часто не збігається в часі).

По-перше, ці діти різного віку (як за біологічними, фізичними показниками, так і психологічними), по-друге, соціальна адаптація (повна, неповна родина, виховувався вдома чи відвідував дошкільний навчальний заклад, знає прийоми взаємодії з однолітками та дорослими), по-третє, пізнавальна діяльність (активність, пасивність чи байдужість до взаємодії з навколишнім світом, ініціативність чи її відсутність). Безсумнівно, є багато й інших чинників (суспільна ситуація, проживання в місті чи селі, статус батьків, повна, неповна чи багатодітна родина, наявність дідуся, бабусі, відвідування дошкільного закладу

чи перебування в родині до вступу до школи...) впливу, які заслуговують на увагу з боку дорослих, але вони вже є більш опосередкованими й тому не будемо на них суттєво звертати увагу.

Перша висота: досягнення чи невдачі?

Перші тижні перебування в початковій школі — це серйозне випробовування для будь-якої дитини. Особливо це стосується першокласників дошкільного віку (що менший вік дитини, то складніше та напруженіше потрібно працювати над собою дитині). Дитина повинна максимально сконцентруватись на своїй **новій ролі учня** та освоїтись у нових незвичних умовах школи. Саме в таких за віком учнів (5 років, до 6 років 11 місяців) виникає найбільше проблем у першому класі.

Причому найчастіше ці проблеми вирішуються за рахунок здоров'я учня. «Орендують» стратегічні психофізіологічні «резерви» (це сили на випадок екстремальних ситуацій, у яких може бути організм) здоров'я дитини, які дуже важко піддаються відновленню, а іноді й узагалі неможливо відновити ні за яких умов. По суті, дитина розраховується за навчання (особливо інтенсивне чи обтяжене ускладненими предметами) власним майбутнім, яке дуже важко буде змінити на краще. Першим досить часто під удар потрапляє режим сну дитини (денний сон обмежують на поталу міфічним потребам, а це дуже небезпечно). Тому потрібно слідкувати, чи немає потреби в першокласника годинку відпочити.

Отримуючи «міфічно важливі» (це з погляду дорослих, які не беруть до уваги те, що учні початкової школи ще повинні «якісно» прожити своє дитинство) знання, які, можливо, й не встигне використати належним чином. Ось чому необхідно чітко визначити **пріоритети перших тижнів навчання** дитини в початковій школі. Що має стати пріоритетним для першокласника в цей період? На перший погляд, досить просте запитання, але складність полягає в пошуку мінімальних рішень.

Варті уваги дорослих кілька проблем, серед яких: бажання йти до школи; комфорт перебування в класі; новий статус у суспільстві; режим дня; вільний час. Поглянемо на **кожен з означених пріоритетів** та його значення для першокласника.

1. **Бажання йти до школи.** Один із найважливіших чинників успішного вступу дитини в шкільне життя. Від цього напряму залежить продуктивність, успішність, результативність навчальної (ігрової, трудової) діяльності учня початкової школи. Це бажання має обов'язково **тренуватись** на попередньому позитивному уявленні про школу (а не на погрозах типу: «От підеш до школи і там подивимось...»).

На виникнення та регуляцію бажання вчитись суттєво впливає емоційно-почуттєва сфера. Діапазон її функціонування залежить від: ставлення дітей та дорослих до навчання, позитивних суспільних бачень та уявлень про школу, пізнавальної активності як процесу задоволення в ознайомленні з новим.

2. Комфорт перебування в класі. Новий колектив для дитини — це завжди випробовування, особливо якщо цей колектив для дитини є першим в її житті (досить часто діти з різних причин не відвідують садок). Тому для дитини, особливо «домашньої», яка невпевнена в собі, важливо, щоб її підтримали та приділили їй проблемам належну увагу. Не епізодично, а моніторили ситуацію протягом тривалого часу (декому це буде потрібно увесь перший клас).

Але й іншим першокласникам не завадять увага та розуміння їх буденних проблем із боку дорослих. Нам, дорослим, часто здається, що це за проблеми? Головне, щоб дитина добре навчалась! Але варто не забувати, що визнання дитини в колективі (її самопочуття: захищеності, упевненості, відкритості, комфортності, свободи, важливості її думки) є найважливішим для неї понад усі проблеми, на які найчастіше дорослі звертають увагу.

На **статус дитини в колективі** впливають різноманітні чинники, але визначальним досить часто є саме позиція педагога. Тому насамперед — тактовність, уникнення суб'єктивних оцінювань та виділення певних яскравих уподобань серед учнів. **Важливо, щоб кожен першокласник відчував ситуацію успіху і мав впевненість, що йому у разі необхідності придуть на допомогу.**

3. Новий статус у суспільстві. У суспільній свідомості зі вступом до школи дитина починає перехід від дитинства до дорослого життя. Хоча дитинство ще триває довгий період (Конвенція з прав дитини визначає його тривалість до 18 років). Але суспільна свідомість формує в дитини бачення шкільного життя як набуття певної дорослості («ти вже не дитина, а доросла людина, тому гратися вже соромно», «ти що маленький?, свої іграшки ти повинен залишити й учити уроки»).

Тому одне з бажань стати учнем викликане намаганням дитини отримати в очах дорослих **статус** уже **дорослого**. Безсумнівно, діти ще не можуть до кінця зрозуміти, що сам вступ до школи без їх роботи над собою не надасть їм одразу статусу самостійно діючих громадян

суспільства. Але тим не менше вступ до школи — це **важливий етап в еволюції дитячої свідомості** (а її розвиток розтягнеться на тижні, місяці, роки, а іноді й десятиліття). Для того щоб це було саме так, важливою є **позиція дорослих**, які готові позитивно підтримувати бажання дитини йти до школи.

Шановні дорослі!

Усіляко підтримуйте і створюйте позитивне бачення в майбутнього першокласника про школу. Готуйте його морально та емоційно, як потрібно себе тримати (власними діями, словами, позитивним прикладом дітей, які вже вчаться в школі).

4. Режим дня першокласника. Щоденне життя першокласника та його ритм суттєво відрізняються від домашнього чи того, що в дошкільному навчальному закладі. Це зумовлено різними підходами та завданнями до діяльності дитини. Навчальний день першокласника вибудовується за логікою навчального процесу (але він обов'язково має враховувати психофізіологічні можливості дитини).

Умовно його можна поділити на певні **часові інтервали**:

- час перед початком уроків (встати завчасно і на позитивній ноті);
- час занять (не має перевищувати природні можливості);
- час після уроків.

Безсумнівно, цей поділ є досить умовним. Але важливо враховувати особливості кожного часового етапу з метою створення в першокласника відчуття гармонії у його щоденному шкільному житті. Це дуже важливо для підтримання в першокласника оптимістичного ставлення до навчання в початковій школі.

Ритм шкільного життя не має формувати в першокласника негативне ставлення до його перебування в школі. Для цього важливо дотримуватись логіки в зміні навантаження — відпочинок (урок — фізкультпауза; уроки — перерва; навчальний день — позашкільний час; позашкільні заняття — власний час; виконання певних обов'язків — вияв власної ініціативності).

5. Вільний час. У запропонованому контексті статті розглядаємо **вільний час** як певний часовий період поза школою. Це не менш важливий період у становленні, закріпленні та розвитку позитивного ставлення першокласника до школи.

Вдумливе ставлення до використання часу після школи здатне підтримати дитину в період її набуття статусу першокласника, а в подальшому й статусу учня.

У цьому процесі, як свідчить досвід, немає дрібниць. Підтримання балансу між часом занять та часом реалізації власних бажань у дитини створює гарні передумови для формування, закріплення та розвитку бажання вчитись (навчальної мотивації).

Між тим його порушення є найчастішою причиною виникнення негативних настроїв у першокласника до навчання і початкової школи взагалі. Уповільненою міною в цьому тривалому процесі часто стає непродумана та непосильна кількість домашніх завдань (на які часто батьки разом зі своїми першокласниками витрачають неймовірну кількість часу після занять у школі, удосконалюючи домашні завдання).

До речі, **домашні завдання в першому класі скасовано**, але всупереч цьому кожна «елітна» школа вважає цю заборону несуттєвою і не вартою уваги (а плата за фізичне й психічне здоров'я першокласника чи не занадто дорога?). Вона порушується і це тихо благословляється як педагогами, так і батьками. Усі ці «зусилля» дорослих у першокласника провокують відразу до бажання навчатись та до школи загалом.

Безперечно, проблема вільного часу для учнів не є простою для її вирішення. Дійсно, важливо заповнити розумно вільний час дитини після занять у школі. Але це не може бути реалізовано винятково за рахунок роботи над виконанням домашніх завдань. У дитини-першокласника гра ще залишається серед її пріоритетних видів діяльності (саме гра налаштовує першокласника на оптимальну діяльність, з якої виросте якісне навчання).

Необхідно організовувати пошукову, творчу діяльність учнів, допомагати розвитку, реалізації та втіленню їхніх творчих бажань та задумів.

Вільний час має стати додатковим потужним «джерелом і акумулятором» бажання першокласника та учня початкової школи пізнавати й вивчати навколишній світ. Але щоб це сталося, мають реалізуватись прагнення вчителів до цього у їх конкретних діях (нормуванні навчальних навантажень; сприйманні індивідуальної діяльності учня; диференційованому підході до можливостей кожного; дотриманні логіки процесів у розвитку тіла та психіки учня; просвітницькій роботі з батьками).

Отже, вчасне врахування педагогом у своїй діяльності означених проблем у становленні першокласників допоможуть їй безболісному входженню в життя початкової школи.

Шість років, а вже першокласник

Часто можна почути дискусії батьків та педагогів про початок навчання дитини у школі. Найбільш дискусійною є проблема віку майбутнього першокласника. У якому віці дитині варто йти до школи? Згідно з нормативними документами МОН України початок навчання може бути як у шість, так і в сім років. Між тим відрив в один рік для дитини є колосальним у становленні її тіла та психіки (він є не абстрактним, а конкретним). Початок навчання в шість і сім років відрізняються, так само як українська та китайська мови. Не одне десятиліття вступ до школи був у сім років, тому багато стереотипів у навчанні семирічних першокласників активно переходять на модель навчання шестирічних. Але це є неправомірним та позбавлено сенсу. Тому нам варто поглянути ретельніше на **особливості становлення шестирічних першокласників**.

Навчання дитини в початковій школі має вирішальне значення у розкритті її здібностей та становленні творчих дій (створенні передумов для виникнення та формування творчих здібностей). Важливу роль у цьому процесі відіграє **професійна позиція вчителя**, його здатність зрозуміти та відчувати природні навчальні бажання дитини. Стриманість в оцінках дій першокласника, зважені дії педагога, його доброзичлива позиція, віра в можливості учня стають пусковим механізмом для творчих дій першокласника. Тому успішне навчання дитини в початковій школі дає змогу закласти міцний фундамент її досягнень в подальші роки життя (і головне — визначити її траєкторію подальшого навчання).

До початкової школи можуть вступати діти шести років (дошкільного віку) та діти семи років (молодшого шкільного віку). Між цими віковими категоріями дітей є суттєва різниця у їхніх діях, психічній та фізичній сферах. Розрив у їхньому розвитку сягає за мірками людського життя близько двадцяти років. Настільки психічний та фізичний розвиток дітей дошкільного віку відстає від розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Дошкільники, колишні вихованці дитячих садків опинилися в початковій школі. Зрозуміло, що з ними більше працювали вихователі дошкільних закладів. У кожного вчителя, який починає працювати в початкових класах (незалежно від досвіду), виникають певні труднощі в роботі з першокласниками (аналогічні труднощі виникають і в батьків). Одна з можливих причин цих труднощів — недостатня обізнаність учителів

та батьків із фізіологічними та психічними особливостями дітей цього віку.

Прагнемо дати вчителю та батькам практичні знання, які допоможуть їм краще зрозуміти своїх першокласників. Запропоновані матеріали не вичерпують всієї проблеми, але надають поради, необхідні педагогам та батькам.

Вікові особливості шестирічної дитини

Фізичні:

- добре стежить очима за текстом під час читання;
- краще розуміє роль пальців, ніж інструментів;
- постійно кудись поспішає — швидкість є характерною особливістю цього віку;
- голосно реагує на події, часто не може себе стримати (тому така балакуча);
- любить кататися на задніх ніжках стільця і часто падає з нього;
- вчиться відрізняти праве й ліве (бік, руку, плече, око тощо);
- стрімко розвиваються зуби — гризе олівці, нігті, смоче волосся (індивідуально пояснювати, що це негігієнічно, на перерві запропонувати яблуко...);
- легко втомлюється;
- часто хворіє;
- любить гуляти на свіжому повітрі, займатися гімнастикою (рухова активність є серед основних пріоритетів життєвих потреб).

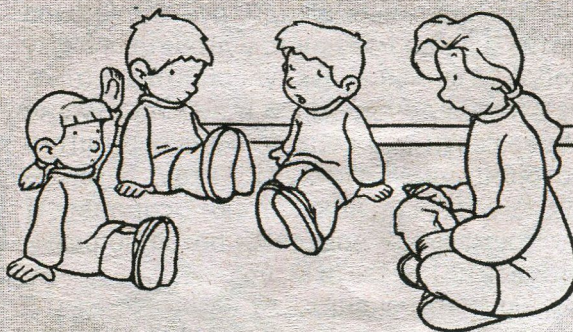

Ураховуючи ці фізичні особливості дітей, учителю варто: пропонувати дітям на уроках з'єднувати слова з малюнками, розфарбовувати малюнки, відокремлювати слова, знаходити приховані слова, обводити названі малюнки або слова, малювати, наводити букви й дописувати рядочки, закреслювати «зайві» букви в рядочку, вставляти пропущені букви, підкреслювати букви й слова, які вже знають, писати букви під диктовку вчителя, з'єднувати великі й маленькі букви, підкреслювати або наводити букви в словах, розгадувати кросворди, обводити правильну відповідь після прослуховування; доцільно також давати змогу учням розмовляти на уроці, працювати стоячи; дуже важливо працювати в повільному темпі або обмежувати вимоги до їхньої роботи лише підвищенням її якості (отже, обсяг виконаного завдання не має бути домінуючою метою уроку).

Вікові особливості шестирічної дитини

Соціальні:

- прагне бути першою (пояснювати, що всі першими не можуть бути й це не є трагедією, до статусу першого необхідно прикладати значні зусилля, а це не завжди просто);
- виявляє дух суперництва та ентузіазму (повинна бути урівноваженою та толерантною до інших);
- часом буває невдячною або нечемною; придумує правила (тактовне нагадування, моральні тренування, але це не моралізація);
- здається, що прагне все робити правильно, але часто виходить за межі дозволеного (важливо проговорювати межі дій, перепитувати, чи зрозуміло, уточнювати всі незрозуміlostі);
- радіє похвалі чи заохоченню; невдачі сприймає болісно (морально підтримувати, висловлювати слова віри в можливість досягти позитивного результату);
- має палке бажання отримувати задоволення; любить сюрпризи (створення ситуацій несподіваних позитивів не обов'язково матеріального плану);
- може бути розсудливою, іноді дражнить чи критикує інших (індивідуально зважено показувати недоцільність і небезпечність цих дій для соціальної безпеки дитини);
- невірніважена, коли хворіє (перші дні обов'язково враховувати ці обставини в процесі навчання);
- важливе значення мають друзі (може мати одного найкращого друга);
- школа замінює домівку як найвпливовіший соціальний чинник (важливий соціальний приклад дій вчителя його слів, підтримки ним позитивних моделей дій інших дітей).

Знаючи особливості соціального розвитку шестирічного першокласника, учителю потрібно створити такі умови навчального процесу, щоб кожний учень міг пережити ситуацію успіху. Важливим є почуття захищеності, підтримки та можливості спробувати ще раз до того

моменту, коли проблему буде успішно вирішено, навіть на найнижчому рівні її вирішення. Рішення педагога мають бути особливо розважливими, стриманими, виваженими, без остаточного оцінювання «назавжди». Педагог не повинен приймати поспішних рішень та робити швидкі висновки (не поспішайте жалітись батькам, дайте шанс виправити дитині ситуацію). Саме поспішність педагогічних дій є на заваді особистісного зростання учня початкової школи (це може стати блокатором під час створення власного погляду дитини й суттєво деформувати її самооцінку).

Вікові особливості шестирічної дитини

Мовні:

- любить працювати;
- любить пояснювати різні речі; показувати їх та коментувати (саме за допомогою цього розвивати логіку пояснень дитиною, корегуючи й уточнюючи);
- любить жартувати й відгадувати загадки (скористатися для активізації розумового розвитку, але це має бути система, а не часткові краплі);
- розмовляє голосно й збуджено (тактовно пояснювати, що це може заважати іншим, а тому не підвищувати зайвий раз тональність, звертаючись до учнів, щоб не подавати хибну модель для наслідування);
- часто скаржиться (варто вислуховувати, але тактовно корегувати вказуючи на те, що не все так погано, пояснювати, що згода або неперевірена інформація може нанести шкоду).

Ураховуючи ці соціальні та мовні особливості дітей, учителям варто усвідомити, що діти цього віку дуже вразливі, тому їм потрібне заохочення, щоб вийти зі складної ситуації, а от суворі критика може завдати справжньої шкоди, руйнуючи їхню мотивацію до навчання; у дітей цього віку добре розвинений дух суперництва, а отже, прагнення до перемоги й першості може переважати все інше, тому суперництво потрібно вилучити з ігор, якщо їх виконують з навчальною метою; особливості «екстремальної» поведінки потрібно розуміти, але не надавати їй надмірного значення, пам'ятаючи, що плітки, роздратування, скарги, кепкування, зверхність — це все способи вираження відносин із дорослими.

Вікові особливості шестирічної дитини

Пізнавальні:

- любить ставити запитання (корегувати відповідно до теми й не кепкувати, якщо воно сформульовано невдало);
- любить нові ігри, ідеї;
- любить розфарбовувати, малювати (частіше пропонувати дітям зображувати сюжетні малюнки до текстів, задач, наукових фактів);
- найбільше любить навчатися, роблячи самостійні відкриття (створювати ситуацію самостійних відкриттів);
- більше подобається процес, ніж результат (поступово готувати до розуміння важливості якості результату як підсумку);
- береться до більшої кількості справ, ніж у змозі виконати (вчити визначати пріоритетність і важливість);
- розіграє драматичні сценки;
- складає плани співпраці у грі;
- надає важливого значення характерним символам;
- краще розуміє особистісні стосунки й функціональні відносини;
- починає розуміти події минулого, якщо вони тісно пов'язані з нинішніми;
- виявляє інтерес до засвоєння навичками й методами навчальної діяльності (усіляко підтримувати зацікавленість процесом навчання).

Ураховуючи ці пізнавальні особливості дітей, учителям варто: забезпечувати дітям отримання задоволення від зробленого (як від навчального процесу, так і від прибирання та їжі, тому що дитина бажає отримувати лише задоволення, яке учителю та батькам необхідно наполегливо з великим терпінням трансформувати у «навчальне задоволення»). Необхідно

враховувати, що вивчення суспільства має пов'язуватись із сьогоденням (популярними є продуктивні екскурсії, що супроводжуються відповідними заняттями, такими, як написання оповідань про побачене, конструювання в куточку для гри). Педагог повинен пам'ятати, що в цьому віці в дітей дуже висока продуктивність, але низька якість виконання (потрібно звертати увагу дітей на якість виконаної роботи, відтак у них підвищується гордість за це); підтримувати бажання творити — ліпити, малювати, співати, танцювати, розфарбовувати, складати, плести (важливо, щоб діти відчували підтримку та гідну оцінку дорослих, а отже, усвідомлювали, що немає правильних чи неправильних способів створення чогось у мистецтві), а це сприяє майбутньому авторському вираженню, виробленню вміння. Учитель повинен використовувати потяг дітей до гри (адже гра в шестирічних дітей залишається провідною діяльністю, яка властива дошкільному вікові), віршів, загадок, адже саме вони приносять їм задоволення і, крім цього, навчають (навчання за допомогою гри дає більший навчальний ефект, ніж за допомогою книжок).

Природні перепони для адаптації

1. У шестирічної дитини дуже **слабка мускулатура**, яка керує збереженням певної пози. А це означає, що дитина може без втоми бігати й стрибати, а от залишатися в одній і тій же позі протягом навіть 15 хв — складне завдання: дитина втомлюється, у неї виникають неприємні відчуття в спині, шиї, руках. Їй терміново потрібно рухатися, змінити положення тіла, і якщо ми цього не дозволимо, то думати про навчання в такому стані першокласник однаково не зможе. Іноді навіть їм необхідно взагалі дозволити постояти кілька хвилин біля парти або самостійно присісти пару разів. Стає зрозумілим, що фізкультпаузи, фізкультхвилинки, вправи-енергізатори придумані не даремно. Важливо, щоб дорослі не забували про них і вчасно пропонували дитині відпочити. І взагалі для нормального росту й розвитку дитини потрібно багато рухатися (до 5000 рухів мінімально на добу).

2. Інша фізіологічна особливість, притаманна дитині шестирічного віку, — **легка форма далекозорості**. Крім того, у шестирічок низькі резерви акомодатції (процес адаптації ока до ясного бачення предметів, які знаходяться на різній відстані). А це означає: якщо першокласник дивився в зошит чи книжку, а потім перевів погляд на дошку, то деякий час він бачить її нечітко, розпливчасто. Теж саме відбувається, якщо він перевів погляд із дошки або з учителя в книжку.

Тому не потрібно квапити дитину! Поки її очі не перебудуються на ближній зір, вона все одно не зможе читати чи писати.

Темп має бути поміркованим. Важливо пере-свідчитись, чи всі встигають. Можливо, варто зачекати, адже гонитва за кількістю не завжди приносить позитивний результат і, крім цього, перенапружує очі першокласника.

3. Для дитини надзвичайно важливо, щоб поверхня, на якій лежить книжка або зошит, була похилою і розміщувалася паралельно площині очей. Якщо цього не відбувається, виникає **ефект «оптичної перспективи»**: відсутність чіткого бачення предметів. Дитина намагається вийти із ситуації, що склалася. Вона нахиляє голову й тулуб, а дорослий у цей час просить її сісти прямо. Але одночасно сидіти прямо й чітко бачити букви дитина не може. Тому під час читання книжка обов'язково має стояти на підставці, а кришка стола чи парти, за якою сидить дитина під час письма, має бути похилою.

Нинішні першокласники — це діти 6 та 7 років, і вчителі часто не помічають відмінностей в психіці цих дітей, вони ототожнюють їхній психічний розвиток, не вважаючи це принциповим явищем, що призводить до порушень психічного здоров'я дітей.

Стереотипне ставлення до шестирічного учня, як до учня семи років, триватиме ще певний час. Психологія вчителя має змінюватися.

Важливо усвідомлювати, що шестирічний першокласник за рівнем свого розвитку залишається дошкільником.

Для успішного старту першокласника йому необхідна допомога у з'ясуванні того, як йому легше сприймати світ, використовуючи для цього ті чи інші потужності каналів сприймання. Від якості сприймання світу (інформаційних потоків) залежить успішність у навчанні та переробці необхідної інформації.

Тому важливо розуміти способи оптимальної дії основних каналів сприймання інформації.

Способи сприйняття інформації

Протягом життя пізнаємо навколишній світ, засвоюючи та використовуючи різні види інформації. Учені вказують на існування різних *типів сприймання*: візуального, слухового, кінетичного, або тактильного.

Зазвичай у дітей, починаючи з п'яти років, основна система сприймання інформації визначає не лише особливості засвоєння шкільної програми, а й чимало інших життєвих стереотипів, типові реакції та ускладнення.

Тому важливо, щоб у процесі спілкування вчителя з учнями та їхніми батьками він дізнався про певні особливості їхньої поведінки, щоб надалі **визначитися з провідною системою дитини**. Для цього вчитель може запитати:

- чим найбільше любить займатися дитина?
- Як контактує з іншими дітьми?
- Як поводить, коли приходять гості?
- Як грається із тваринами?
- Чи розбірлива в одязі та їжі?
- Як попереджає про невдачу?
- Як просить?
- Що розповідає про своє шкільне життя?
- Які предмети найбільше подобаються?
- Як засинає?
- Яким покупкам найбільше радіє?
- Чи любить малювати?
- Чи допомагає вдома, чи має якісь обов'язки?
- Чи швидко змінюється настрій?
- Які ідеї та фантазії їй приходять у голову?

Зрозуміло, список запитань може бути нескінченним, важливо, щоб педагогові було цікаво

дізнаватися про дитину, її життя вдома, звички та уподобання, аби краще зрозуміти, як саме подавати їй навчальний матеріал, про що можна запитати на уроці.

Отже, як дорослі, так і діти залежно від способів пізнання поділяються на три групи: **глядачі, слухачі, діячі**. Це встановлюється за допомогою наступного тесту (с. 14–15), який проводить педагог за результатами спостережень за дитиною та спираючись на відповіді батьків.

Першокласник на уроках

У першому класі **найскладнішим є урок письма**. Письмо потребує від дитини великого напруження м'язів, а тому може статися письмовий спазм, через який може бути втома, а іноді й перевтома. Руки людини як унікальний інструмент мозку потребують певної уваги. Їх потрібно обережати від перевантажень під час письма. Спазм руки під час письма — це своєрідний «спазм мозку»,

який уповільнює або блокує його ефективну роботу.

Рятуючись від перенапруженості, дитина відмовляється писати, заявляючи, що переписувати не буде і взагалі їй це набридло, або шукає спосіб, як уникнути цього завдання. **Учень-глядач** потребує схем, каліграфічного зразка на дошці чи в зошиті. **Учень-слухач** потребує коментування, проговорення, у який бік ведемо той чи інший елемент букви; назву «верхня допоміжна лінія, нижня допоміжна лінія» тощо. Гарна слухова пам'ять допомагає йому запам'ятовувати те, що потрібно написати. **Учень-діяч** потребує насамперед чіткої інструкції від учителя, показу елементів букв у повітрі, а можливо, і спеціального трафарету, який допоможе реалізувати його рухову активність.

Не менш складним для першокласників є і читання. Цей процес потребує концентрації уваги, мислення, пам'яті, активізації роботи внутрішнього голосу (проговорення в думках) під час читання про себе або голосового апарату під час читання в голос.

Учень-глядач потребує, щоб текст, який він читає, був написаний великими чіткими літерами. Зміст тексту мають супроводжувати кольорові ілюстрації. Особливу увагу він звертає на естетичне оформлення книжки, яку читає.

Учень-слухач прислухається до «мелодики» тексту та небайдужий до його композиції. Йому важливо як текст прочитає вчитель. Він із задоволенням послухає аудіозапис тексту у виконанні знайомих читців.

Учень-діяч бажає мати від педагога план роботи над текстом. Він готовий до театралізації сюжету тексту. Йому цікаво прочитати текст за ролями. Під час роботи над новими словами учню буде цікаво побачити предмети, які вони позначають або навіть їх намалювати. Учень з цікавістю включиться в гру за сюжетом тексту та з бажанням погодиться передбачити події сюжету за першим абзацом тексту.

На уроці математики найбільшою складністю для дітей є **розв'язання задач**. Очевидно, що діти по-різному можуть сприймати прочитану умову задачі. **Учень-глядач** під час розв'язання задачі може досить легко побачити її умову, як у кіно (відбувається це тоді, коли умова задачі містить

«візуальність». Наприклад: «Оля і Олег вирізали 9 квадратиків. Олег вирізав 5 квадратиків. Скільки квадратиків вирізала Оля?»). Це дає їм змогу досить швидко знайти відповідь. Тим часом пояснити словесно хід рішення такому учневі важко. Тому ці діти потребують більш вдумливого вчитування в умови тих задач, які мають додатковий ступінь складності, адже за цих обставин «візуальність» може бути прихованою і не допомогти учневі-глядачеві. Щоб розв'язувати «невізуальні» задачі, йому необхідно вчитися навичок перекладу одного типу інформації в інший.

Учні-слухачі під час розв'язування задачі не бачать образу, вони спираються на словесну оболонку умови, сприймаючи її на слух. Це звукує можливості дитини, тому що лише деякі задачі розв'язуються в аудіювальній модальності (наприклад: «Хлопчики розв'язували 5 задач, а дівчатка — стільки ж. Скільки задач розв'язали діти?»). Учителеві варто пам'ятати, що для учнів-слухачів багаторазове повторення тексту задачі тільки заплутує їх у словах, а багатослівність ніяк не сприймається їхньою свідомістю. А короткий запис умови задачі, як метод, тільки зміцнює дитину в аудіювальній модальності (**модальність** — це певний аспект стимулу, що сприймається певною сенсорною системою; якісність визначеності відчуттів; вона зумовлена будовою органів чуття і особливостями середовища, що впливає на них; тип сенсорного рецептору, який активується стимулом, відіграє основну роль у кодуванні модальності стимулу).

Отже, першокласник має потенціал взаємодії з педагогом і готовий до цього за умови продуманої взаємодії з ним із боку педагога. Безсумнівно, це непростий процес. Він потребуватиме від педагога поміркованості, зваженості, тактовності у своїх діях. Шлях до серця дитини не завжди є простим, тому наберемось терпіння, помножимо його на нашу професійність і ми впевнені, що ваш результат неодмінно буде позитивним.

Але це все можливо тільки за умови планової, поетапної, системної роботи з першокласниками та їхніми батьками. Важливо сформувати позитивне партнерське середовище шкільної взаємодії між педагогом, дітьми та їхніми батьками. Гармонія цих взаємодій допоможе урівноважити труднощі адаптаційного періоду для кожного першокласника. І тоді перебування в першому класі стане для нього позитивним стартовим майданчиком для успішного навчання та взаємодії з навколишнім світом. Тому пам'ятаємо про це кожного шкільного дня і тоді він стане бажаним та очікуваним для кожного першокласника.

БЛІЦ-ТЕСТ для визначення здібностей у дітей 6—7 років

Мета тесту: встановити тип (або типи, їх сполучення та комбінації) сприйняття дитини, який притаманний їй у звичних умовах повсякденної діяльності.

Інструкція. Подивіться, які з наведених нижче тверджень найбільше стосуються вашої дитини (напроти цих характеристик, якщо вони виявляються в досліджуваного, поставте позначку, після аналізу всіх представлених характеристик підрахуйте їх сумарну кількість, встановивши, яким способом пізнання користується дитина — глядача, слухача, діяча). Найімовірніше, що відповіді будуть в одній або двох колонках. Це вказуватиме, яким способом пізнання користується ваша дитина. Підбийте підсумок і порівняйте результати. Ви можете встановити, що більшість характеристик, виділених вами у досліджуваних дітей, відповідає одному, двом або трьом способам пізнання з можливою перевагою їх застосування дитиною. З'ясуйте дитячі пріоритетні типи сприйняття і визначте тип сприйняття в дитини (максимальна кількість балів, тип сприйняття в дитини як глядача, слухача, діяча може становити 17).

1. Спілкування

Коли мій першокласник хоче висловити свої думки,...

Глядач

- Він користується простими фразами.
- Неправильно вимовляє деякі звуки та слова.
- Мовчить і рідко сам відповідає на запитання.

Слухач

- Він правильно використовує час дієслів.
- Йому подобається розмовляти з дорослими.
- Любить розповідати вигадані історії.

Діяч

- Розмовляє короткими фразами.
- Невиразно промовляє деякі звуки.
- Може розповідати про щось неспідовно.

2. Улюблені іграшки та заняття

Коли мій першокласник грається,...

Глядач

- Йому подобаються калькулятори та комп'ютери.
- Захоплюється рукоділлям та моделюванням.
- Любить читати та спостерігати за грою інших дітей.

Слухач

- Йому подобається дивитися телевізор, слухати радіо та магнітофон.
- Любить читати вголос і йому подобається, коли йому читають.
- Подобається придумувати ігри.

Діяч

- Подобається займатися спортом і гратися в рухливі ігри.
- Любить кататися на велосипеді та ходити в походи.
- Любить доглядати за домашніми тваринами.

3. Мікромоторика

Коли мій першокласник працює руками,...

Глядач

- Він правильно виводить букви точно в межах рядка.
- Для його письмових робіт характерна охайність.
- Йому особливо подобається розфарбовувати.

Слухач

- Він акуратно пише друкованими літерами.
- Диктує або читає сам собі під час занять.
- Часто просить допомогти під час виконання творчих завдань.

Діяч

- Йому важко писати на лінійованому папері.
- Плутає порядок букв і слів.
- Дуже тисне на олівець або пензлик.

4. Навички поведінки в колективі

Коли мій першокласник спілкується з іншими дітьми,...

Глядач

- Він відчувається самотнім у гурті дітей.
- Рідко сам починає розмову, але відповідає, коли його запитують.
- Індивідуальні заняття йому подобаються більше, ніж групові.

Слухач

- Він дуже балакучий. Зазвичай він першим починає розмову.
- Йому часто роблять зауваження через те, що він занадто балакучий на уроках.

Діяч

- Він більше товариський на ігровому майданчику.
- Йому легко висловлювати думки за допомогою жестів.
- Він виступає як лідер на ігровому майданчику.

5. Пам'ять

Коли мій першокласник вчиться,...

Глядач

- Він запам'ятовує те, що бачить.
- Читає, пригадуючи значення слів.

Слухач

- Він легко засвоює математичні правила.
- Він читає, упізнаючи слова за їх звучанням.

Діяч

- Йому нелегко пригадати те, що він бачив або чув.
- Йому потрібна допомога, щоб навчитися читати.

6. У школі

Коли мій першокласник знаходиться в класі,...

Глядач

- Він охайно вдягається.
- Відволікається, звертаючи увагу на кольори й рухи.
- Стежить за порядком на своєму робочому місці.

Слухач

- Його зовнішній вигляд не є охайним або неохайним.
- Він легко відволікається на звуки та голоси.
- Веде дискусію і часто сам відповідає.

Діяч

- Він часто виглядає досить неохайно.
- Занадто активний і легко відволікається.
- Йому важко всидіти на одному місці.

Ви визначили для себе тип сприйняття у ваших учнів, а отже, тепер вам потрібно зрозуміти, як ці результати необхідно враховувати в навчальному процесі з метою його гармонізації.